

בדיני קציצת אילנות

נשאלתי בדין מי שיש לו אילן גדול בחצר, והוא מאפיל על ביתו, וגם גורם להם צער בנשירת עליו, וחסימת האויר, ובעיקר בימי הקיץ, אם מותר לקוץ אילן כזה מצד הדין, וגם אם אין סכנה בדבר. והנה שאלה זו מסתעפת לשבעה סעיפים, א- יסוד איסור דקציצת אילן אם הוא מדאורייתא או מדרבנן (דנימא דדוקא במצור אסרה תורה). ב- השחתת אילן אם זהו איסור מיוחד רק באילנות, ובשאר הדברים ליתא ולאיסור זה או שזהו דין כללי שקאי על הכל, ובכללם האילנות, ודין אחד לכולם. ג- מה הן גדרי הסכנה בקציצת אילן. ד- אם הותרה קציצת אילנות לצורך או לדבר מצוה. ה- אם יש הבדל בין אילן לאילן. ו- אם אינו עוקר את האילן משרשו אלא קוצץ ענפיו האם יש להקל בזה גם שלא לצורך גדול. ז- אם יש קולא בקציצת עכו"ם אילנו של ישראל, היות והישראל אינו עושה בעצמו מעשה הקציצה או דנימא היות והעכו"ם עושה בשליחותו של ישראל דין אחד הוא:

א

וזה יצא ראשונה, עיקר דין זה בפרק החובל (צ"א:) אמר רב, דקלא דטען קבא אסור למקצציה, מיתבי כמה יהא בזית ולא יקצצו רובע, שאני זיתים דחשיבי, א"ר חנינא לא שכיב שיבחה ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה, אמר רבינא ואם היה מעולה בדמים מותר, תנ"ה, רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא, זה אילן סרק, וכי מאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל כי לא עץ מאכל להקדים סרק למאכל, יכול אפילו מעולה בדמים ת"ל רק ע"כ. הנה מריהטא דסוגיא נראה דאיסור דקציצת אילן הוא איסור מדאורייתא גם שלא בשעת המצור, דהא רב סתמא נקט דדקלא דטען קבא אסור למקצציה, ואהא מייתינן ראייה מברייתא דסמכה אקרא דרק עץ אשר תדע וכו' ומשמע דגם שלא בשעת המצור איכא לאיסורא דאורייתא, והגם דברייתא זו נראה דאיירי בשעת המצור וכן פירש רש"י שם ד"ה זה עץ מאכל, וה"ק רק עץ אשר תדע אם אינך יודע קרוב למצור אלא הוא קחנו ואפי' הוא של מאכל, הרי דמפרש לקרא במצור, מ"מ מדמייתי ראייה מהתם נר' דס"ל דפסוק זה קאי גם שלא בשעת המצור, והיינו דמייתי ראייה דאם היה מעולה בדמים מותר, מדחזינן במצור דבכה"ג איהו קדם לסרק ומותר לקוצצו ה"נ בעלמא, אלא דמ"מ אין מכאן הכרע גמור, דאפ"ל דרבנן הוא דאסרוה כעין דאורייתא, וכמו דמעולה בדמים קדים במצור לאילן סרק, ה"נ בעלמא מותר,

אבל אה"נ דנימא דקרא במצור קאי, ויש מקום להביא ראיה מדברי הגמ' שם דקתני לעיל מינה בסמוך, א"ר אלעזר שמעתי שהמקרה על המת יותר מדאי, "לוקה" משום בל תשחית וכו' ומוזה נר' לכאור' להביא ראיה, דקציצת אילנות לא גרעי מהמקרה על המת דלוקה משום בל תשחית, אלא דהתוס' גרסי שם, עובר משום בל תשחית, ואפי' לגי' דידן יש לומר דלוקה מכת מרדות, וראיתי לכ"מ בפ"ו מהל' מלכים ה"ח דכתב להוכיח דגם שלא בשעת המצור איכא לאיסורא דאורייתא מסוגיין דלעיל דאמר רב דיקלא דטען קבא וכו' ושקו"ט אהא ומייתי ראיה דרק עץ אשר תדע וכו' אלמא דמשמע ליה לגמ' דההוא קרא אפי' שלא בשעת המצור משתעי עיי"ש ולא ידענא מהיכן דייק הכ"מ מסוגיין דסתם דבריו ולא פירש, ונר' דכוונתו למש"כ לעיל מדסמך אקרא דרק עץ וכו' ומ"מ הרי כבר כתבנו לעיל דאין מזה הכרע גמור, ועוד ראיתי לכ"מ שם שהביא ראיה מקדושין (ל"ב), ר"ה קרע שיראי באפי רבה בריה למחזי אי קפיד אי לא קפיד, ומק' התם והא עבר משום בל תשחית, ובשבת פר' מפנין (קכ"ט) אהא דאמרינן התם דאמוראי היו שורפין כסאות מעולות ביום הקזה לחמם ופריך והא עבר משום בל תשחית, אלמא דשלא במצור גמי איכא לאו דבל תשחית, הנה הכ"מ נוקט סוגיות כפשוטן דאיכא לבל תשחית היינו מדאורייתא, ואי הכי היה לו להביא ראיה מקרוב, מסוגיין גופא שהביא ממנה ראיה קמייתא והוא מדר"א דלעיל שהמקרה וכו' לוקה משום בל תשחית, ולפי מה שכתבנו לעיל הרי אפשר דבל תשחית דאתמר בכל הנהו סוגיות מדרבנן הוא ולוקה מכת מרדות, וראיתי בהגהות משנה למלך, (ממוהר"י באסאן ז"ל) שהביא לא' מגדולי האחרונים שהקשה על דברי הכ"מ הנ"ל (והתורה תמימה בפ' שופטים לא דק במה שכו' שהמש"ל תמה על הרמב"ם ואיהו לא תמה אלא על הכ"מ) דמאי מייתי ראיה מההוא דקרא מאגיה וכו' למילף מנייהו דשלא בשעת המצור איכא ב"ת, דההיא ע"כ ב"ת דרבנן הוא דגנרו בכל דבר אפי' שאינו אילן וכו' ותירץ בדוחק דכוונת הרב לומר דאילו לא היה אסור מן התורה אלא אילנות ובמצור לא היו אוסרים חכמים שאר דברים שאינן אילנות ושלא במצור דהו"ל כעין גזירה לגזירה עיי"ש, הרי שתמהו בדברי הכ"מ שהביא ראיות מל' הגמ' דבל תשחית איכא לאוקומי מדרבנן ונדחק לתרץ, וגם לפי דבריו הרי אין ראיה מפורשת לפסקו של הרמב"ם אלא תלויה ועומדת בסברא, וכן ראיתי לחיד"א בספרו חיים שאל (סימן כ"ב) שהביא לדברים אלו דהגהת משל"מ משום מהר"י באסאן בתשובה סי' ק"א וסיים, ומילי דסברא גינהו, ושם ה"י מטרתו לסתור דברי הבית יעקב עיי"ש ואהכי קמייתי מתשובות מהר"י באסאן, אבל דוק מינה דאין מזה ראיה מפורשת אלא מילי דסברא כנ"ל, ובאמת ראיתי להגהות מיי' שם (אות ד') שציין על דברי הרמב"ם בה"י שכתב, "ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וכו' עובר בלא תשחית ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדרבנן", כדפריך

פ"ק דקדושין וכו' והא קעבר משום בל תשחית וכן פריך אהא דרבה ביומא דעביד מילתא וכו' עיי"ש הרי מה שציין הכ"מ בה"ח כראיה לאיסור קציצת אילן מדאורייתא ציינו בהגהות מיי' לגבי הדברים האסורים מדרבנן וא"כ מקור ברור לאיסור קציצת אילנות מדאורייתא לא חזינן מכל הלין ראיות, גם הטור והשו"ע השמיטו להלכה זו וכבר תמהו בזה רבים (עיי' ט"ז יו"ד קט"ז סק"ז, ובהגהות מהר"ב רנשבורג בגמ' שם, ובתורה תמימה פר' שופטים, ועיי' מה שהשיב בזה בשו"ת בית יעקב סי' ק"מ, וכתב עליו הרב שבוי"י סי' קט"ז דאין דבריו ברורין עיי"ש וכן בשו"ת ח"ש סי' כ"ב דחה דברי הב"י בזה בראיות נכוחות עיי"ש ויובא עוד להלן בזה).

אמנם הרמב"ם בהל' מלכים, הביא להלכה זו וס"ל להדיא דבקציצת אילן איכא איסור דאורייתא אפילו שלא בשעת המצור, וז"ל שם בפ"ו ה"ח, אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה וכו' ולא במצור בלבד, אלא בכ"מ כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה וכו' עיי"ש הרי מפורש מדבריו דלוקה מדאורייתא גם שלא בשעת המצור, אמנם צריך לברר מהו מקורו של הרמב"ם, דמסוגיא דפ' החובל אין ראיה כנ"ל, וגם ממקורו של דין זה אין ראיה, דכן הוא הלשון בספרי, רק עץ אשר תדע, זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא, זה אילן סרק, אם סופנו לרבות את אילן מאכל מה ת"ל כי לא עץ מאכל, מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל. והר"ז כברייתא דפ' החובל שם. וראיתי להרדב"ז שם בה"ח שכתב להביא ראיה ממשנה דפרקין לעיל (צ':) והקוצץ נטיעותיו אע"פ שאינו רשאי פטור, אחרים חייבין, ופרש"י ד"ה אע"פ, וכן קוצץ בנטיעות אינו רשאי דעובר בבל תשחית, ובזה כתב שם והא דקתני פטור לאו פטור ממלקות קאמר, אלא פטור מלשלם ואגב דתני אחרים חייבים תני רישא פטור וכו' והכי תניא אמר ר"א שמעתי שהמקרה על המת יותר מדאי לוקה משום בל תשחית עיי"ש ולדברינו הנ"ל הרי יש לדחות דב"ת אינו אלא מדרבנן, וכן חזינן להרמב"ם בה"י, שהביא כמה דברים שיש בהם ב"ת וכתב, ועובר בב"ת ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדרבנן וא"כ ה"נ נימא ברש"י דפטור, היינו פטור ממלקות דאורייתא, וגם תוהנא על דברי הרדב"ז שהביא ראיה מהמקרה וכו' אחרי דשיטת הרמב"ם מבוארת דרק באילן מאכל ס"ל דאיכא לאיסור דאורייתא אבל בקורע כליו וכדו' ליכא אלא מ"מ מדרבנן, וסו"ס דברי הרדב"ז צ"ע (שו"ר להרדב"ז כשהגיע להל' י' חזר בו ופי' הא דר"א דלוקה היינו מ"מ כדכתב הרמב"ם עיי"ש).

והמקור של הרמב"ם נראה ברור מהא דכתבו התוס' שם (צ"א:) ד"ה החובל וכו' שכתבו בתוך דבריהם, דהא חייב משום קוצץ אילנות טובות ואזהרתיה מואותו לא תכרות כדאיתא בפ' בתרא דמכות (כ"ב.) עיי"ש, וביאור כוונתם בהא דפריך התם אההיא דיש חורש תלם א' וכו' מתקיף לה רבינא ולחשוב גמי הקוצץ

אילנות טובות ואזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות עיי"ש הרי שם איירינן בלאוין דאורייתא דלוקה עליהם וכ"כ הרשב"א בחי' (וכן ציין הרדב"ז מד"ע בה"י אחר שחזר מדבריו שכ' בה"ח ולא ציין להתוס' הנ"ל) וכן ראיתי להחיד"א בשו"ת ח"ש בסי' כ"ג שהכריע דאיכא לאיסורא דאורייתא מסוגיא דמכות הנ"ל וציין להתוס' דפ' החובל, ותמיהה רבה בעיני שנעלם מהם רמב"ם מפורש בספר המצוות, וגם גילה דעתו לעקור דבריו מהא דמכות, וז"ל שם במל"ת, מ' נ"ז, האזהרה שהזהירו מלכרות אילנות עושי פרי בשעת המצור של עיר וכו' והוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה, ואותו לא תכרות וכו' ובסוף מכות נתבאר שקוצץ אילנות טובות לוקה, אמרו ואזהרתיה מהכא ממנו תאכל ואותו לא תכרות עיי"ש (שו"ר נוסחא אחרת לסה"מ שהושמט בה הא דסוף מכות, אבל עכ"פ נאמר שם ואזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות — והוא ל' הגמ' במכות שם) הרי עכ"פ יש לנו ראיה מפורשת ממס' מכות דקוצץ אילנות טובות לוקה מדאורייתא, ואפי' שקצצם שלא בשעת המצור, וכן פסק בספר החינוך (מצוה תקכ"ט) וסיים בדבריו ונוהג איסור זה בכ"מ ובכ"ז וכו' ועובר על זה והשחית אילני מאכל עבר, לאו זה וחייב מלקות עיי"ש, והרמב"ן בפ"י על התורה כתב, א"כ פ"י הפרשה לדעתם שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור וכו' עיי"ש, הרי הוא מבאר עיקר אזהרת הקרא שלא בשעת המצור, וכ"כ בפשיטות בתורה תמימה דאזהרת התורה לאו דוקא בשעת המצור, ובערוך השלח (ביו"ד סי' קט"ז סי"ג) כלל ואמר לקצוץ אילן מאכל אסור מן התורה עיי"ש ולהרמב"ן עוברים על עשה ועל ל"ת (עיין במנין העשי"ן שהוסיף על מנין הרמב"ם מצוה ו') ועיין במנחת חינוך שם ובתו"ת אות נ"ט, ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ו) חשב דהט"ז אסר קציצת אילנות רק מדרבנן ואינו כן וכמו שכתב בזה בח"ש דפשוט הוא בדעת הט"ז שיש בזה לאו דאורייתא דהרי הט"ז הזכיר שם לסמ"ג שהביאו בלאוין רכ"ט.

והנה ראיתי למאירי בפ' לא יחפור (כו.) אהא דקאמר בגמ' שם, רבא בר רב חנן הוה ליה הנהו דיקלי אמצרא דפרדסא דרב יוסף הוה אתו ציפרי יתבי בדיקלי ונחתו בפרדסא ומפסדי ליה א"ל ר"י זיל קוץ וכו' א"ל אנא לא קייצנא דאמר רב האי דיקלא דטעין קבא וכו' מר אי ניחא ליה ליקוץ ע"כ וכתב ע"ז המאירי, מעתה ראוי לתמוה על מעשה שבסוגיא זו, באחד שהיו לו דקלים וכו' והשיבו שמאחר שיש סרך איסור בקציצת האילן והוא שאמרו דיקלא דטעין קבא וכו' הרי משמע מדבריו לכאור' שאין בזה אלא סרך איסור ולא איסור לאו מדאורייתא, ונראה ליישב דהכא שאני שנטעו שלא כדין ולקציצה הוא עומד, אבל עכ"פ יש בזה סרך איסור שקוצץ אילן שעושה פירות והיינו דממשיך שם המאירי, וכי מאחר שמן הדין היה לו לקצוץ מה סרך איסור יש כאן וכו' וכ"כ הרמב"ן בחי' שם, וק"ל אמאי

לא, והרי הוא מוזיק ומצוה להרחיק את עצמו וכו' עיי"ש (וזה דלא כהתוס' שם ד"ה אנא וכו' שכתבו דהא דתנן הקוצץ ונותן דמים באילן סרק איירי, דיוצא לשיטתם דגם כאן שנטעו שלא כדין איכא לאיסורא דאורייתא בקציצתו ועיין מה שכתב בזה בקובץ שעורים) ובס' צפנת פענח ציין בהא דמכות (כב.) וליחשוב נמי וכו' הנה כאן דייק „טובות“ ועיין ב"ק דף צ"א (היינו דלעיל צ"א: אמר רב דיקלא דטען קבא וכו') וב"ב דף כ"ו (היינו דפ' לא יחפור כ"ו. כדלעיל) דשם נקט „מאכל“ אך באמת נ"ל דרק ז' מינין של א"י כמו דמבואר תמיד דף כ"ט: גבי ישוב א"י דרק בהני (כוונתו להא דאיתא שם כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן ושם ראב"י אמר משום ישוב א"י) הרי יוצא דלשי' הצפ"ח ליכא לאו דאורייתא דע"ז קאי שם במס' מכות רק באילנות טובות שמגדירם כאילנות שנשתבחה בהם א"י, אמנם מ"מ אין רמז לזה בדברי הראשונים ואיהו גופיה ציין, לעיין ב"מ (ק"א.) וברמב"ם שם (עיין בפ"י מהל' גזו"א) דלא הביא דין של ישוב א"י באילנות ע"ש בזה, והנה ברור דשי' הרמב"ם כמו שגילה דעתו בפ"ו ממלכים דהקוצץ אילן מאכל לוקה כמוש"כ, הרי ברור מדברי הראשונים שבקציצת אילנות מאכל איכא לאיסור דאורייתא ולוקין עליו גם שלא בשעת המצור, ורבינו ירוחם (במשרים נתיב ל"א) ס"ל דיש בזה ב' לאוין לא תשחית ולא תכרות וכן היא דעת היראים (ועיין בבה"ג) ואולי איכא לאיסור דב' לאוין אבל אינו לוקה פ', ודעת הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות) דהלאו הוא משום לא תכרות ועיין ברשב"ץ בזה"ר (לאוין צ') ותוי"ט פ"ח דב"ק מ"ו.

ב

ומלשון הרמב"ם בהל' מלכים נראה דס"ל דלאו זה אינו רק „באילנות“. ואיננו לאו כללי לכל השחתה וקלקול והוא דחזינן ליה שם בפ"ו ה"י שכתב ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בנין וסותם מעין, ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם עכ"ל הרי מבואר מדבריו דלאו מדאורייתא אינו אלא בקציצת אילנות והוא מלא תשחית את עצה כדכתיב בה"ח (ושם השמיט הא דלא תכרות שכתב בסה"מ), והנה שם בה"י הביא הכ"מ ראייה מהא דפ' האורג (ק"ה:) המקרע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו, והמפור מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעוע"ז שכך אומנותו של יצה"ר וכו' עיי"ש ולענ"ד נראה לכאורה שכל הדוגמאות שכתב הכ"מ בה"ח שייכים להלכה י' וכדחזינן להגה"מ אות ד' שציין הא דקדושין כנ"ל, וגם הרי בסוגיין איתא בהא דר"א שמי שמקרע בגדיו יותר מדאי עובר משום בל תשחית, והכ"מ לעיל בה"ח לא ציינה וכאן שציין הא דפ' האורג היינו משום דסמך ע"ז שכתב רק הא דיהיה בעיניך כעוע"ז ולא נזכר כלל הא דב"ת ומוזה הוא דס"ל דאין בזה אלא מכת מרדות דלשיטתו כ"מ שנאמר בגמ' בל תשחית איכא למלקות

דאורייתא, והמעייין יראה שבכלל דברים אלו דפ' האורג נכלל גם הא דר"א דהקורע וכו' ואיתמר עלה בסוגיין דעובר בב"ת, ומזה נראה ברור כנ"ל דכ"מ שנאמר בל תשחית בגמרא אין בו מלקות מדאורייתא ורק בקוצץ אילנות מאכל הוא דלוקה מדאורייתא, ודו"ק.

והחינוך (מצוה תקכ"ט) ס"ל כדעת הרמב"ם דאין לוקין מדאורייתא אלא על קוצץ אילני מאכל, אמנם מדקדוק לשונו מתבאר דס"ל דבכל השחתה איכא ללאו דאורייתא אלא שאינו לוקה עליו רק על קוצץ אילנות, דו"ל שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר וכו' וע"ז נאמר לא תשחית את עצה וגו' ואותו לא תכרות וכמו כן, נכנס תחת זה הלאו"ש שלא לעשות שום הפסד כגון לשרוף או לקרוע וכו' וכל כיוצא בהם שיהיה בהם השחתה וכו' ומ"מ אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא, מפורש בכתוב"א אבל בשאר השחתות מכין אותו מכת מרדות. וסיים שם בסו"ד, והשחית אילני מאכל עבר לאו זה וחייב מלקות, ועל שאר השחתה בכל שאר דברים שאינם מפורשים מכין אותו מכת מרדות. הרי יוצא דס"ל דבכל השחתה איכא לאו דאורייתא ול"ת למה אינו לוקה מדאורייתא על כל השחתה לזה נתן טעם לדבריו דאינו לוקה רק על דבר המפורש בכתוב, והיינו רק קוצץ אילנות, וכן ראיתי למנחת חינוך שכתב, והנה על אילן מאכל לוקה ועל שאר דברים אין לוקין ונראה דעל הלאו עוברים רק דאין לוקין כיון דאינו מפורש בקרא, רק אילן מאכל וכ"נ מדברי הר"מ, הרי המנחת חינוך מוסיף בזה שזאת היא ג"כ דעת הרמב"ם, והנה מדברי הרמב"ם לפנינו אין שום הוכחה לכך דיש לפרש בדבריו דסמכו רבנן לכל השחתה אלאו דלא תשחית והיינו דנקט ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם, אמנם מלשון ספר המצוות נראה שצדק בעל המנחת חינוך בשיטת הרמב"ם (אם לא שנאמר שחזר בו בס' היד) והוא שכתב שם שהזהירנו מהשחית אילנות וכו' הוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה, וכן כל הפסד, נכנס תחת לאו זה"כ כגון מי שישרוף בגד לריק וכו' אלא ששם המשיך הרי זה עובר משום, לא תשחית" ולוקה. ומשמע דלוקה מדאורייתא וא"כ אין לאו זה דהשחתה מיוחד רק לאילנות אלא כל דבר שמקלקלו בהשחתה לוקה מדאורייתא וא"כ הרי חזר בו בס' היד, אמנם אפשר לומר דכאן בסה"מ סתם וכלל גם הא דמכת מרדות אבל בודאי דס"ל דאיכא דלאו דאורייתא בכל הפסד והשחתה אלא דאינו לוקה מדאורייתא רק בקוצץ אילנות ועפ"ז יש לכוון דבריו בהל' מלכים וכ"מ שנאמר בגמ' בל תשחית איכא ללאו דאורייתא אלא שאינו לוקה היות ואיננו מפורש בכתוב כדברי החינוך. ובשו"ת בית יעקב (בסי' ק"מ) כתב בדעת הטור שהשמיט להלכה זו משום דס"ל כדעת הרא"ש (דפסק דהלכה כרב יוסף) אבל לא מטעמיה, דס"ל דהא דהלכה כרב יוסף דא"ל זיל קוצ' ולא חש להא דרב דאמר דיקלא דטעין קבא אסור למקצייה וכמו שהשיב לו אנא לא קייצנא וס"ל

דאין הלכה כרב בהא וכו' עיי"ש אמנם דבריו תמוהין מאוד דעכ"פ איכא לבל תשחית דלא גרע מהא דפ' מפנין, ופ"ק דקדושין הג"ל, וכסתמא דגמרא בפרק החובל, וגם הטור ביו"ד (סי' שמ"ט) הזכיר לדין זה דבל תשחית עיי"ש ובודאי דלא גרעי אילנות דיסוד איסור דב"ת גביהם כתיב, ולפי מה שכתבנו לעיל לבאר בדברי המאירי הרי אין ראיה כלל מהא דרב יוסף דהא ודאי אינו פליג על עיקר דינו של רב אלא כאן משום שנטע שלא כדין אתיגן עלה, (ועיין שטמ"ק שם בסוגיא). וכן ראיתי בח"ש סימן כ"ב שדחה דבריו מכמה טעמי תריצי וכתב שם ואפי' אי תימא דקרא בשעת המצור ומדרבנן גם בשלא בשעת המצור אסור לקוץ אילנות וה"ה שאר מילי א"כ נמצא דקי"ל כרב ואיסורא מדרבנן מיהא איכא לקוץ אילנות מאכל וכו' עיי"ש. הרי פשוט נראה דלא יתכן שיהיה מי שיסבור דאין איסור בקציצת אילן מאכל, ולפי מה שכתבנו לעיל הרי נראה דלכו"ע יש בזה איסור דאורייתא ועיין מה שציין בזה בעינים למשפט בפ' לא יחפור שם. (ולפי מה שיבואר להלן דכל איסור קציצת האילן רק בהשחתה, א"כ שפיר נכלל איסור זה מכלל השחתה שהזכירו במקו"א דזהו איסור כללי אלא שמ"מ תמוה שהשמיטוהו אחרי דס"ל להרמב"ם דעל ב"ת דאילן לבד איכא למלקות דאורייתא ובו נאמר עיקר איסורא דב"ת). ובחיים שאל (סימן כ"ג) כתב בדעת רש"י שהוא סובר דאיכא לאו בכל מילי כדמוכח פ' החובל (צ"א:) דקאמר ר"א הקורע על מתו יותר מדאי לוקה אלמא אף כשאין אילנות לוקה וכן גר' דעת התוס' במציעא דף ל"ב ריש ע"ב עיי"ש. וגר' כוונת' להא דאיתא שם מדברי שניהם גלמד צעב"ח דאורייתא, והק' התוס' וא"ת א"כ אמאי עוקרים על המלכים ולא מדרכי האמורי. ותי' משום דכבוד מלך ונשיא עדיף, כמו בל תשחית דנדחה מפני כבודם דאונקלוס שרף על ר"ג ע' מנה צורי וכו' עיי"ש. והרי צעב"ח דאורייתא ואם נימא דבל תשחית שלא באילנות רק מדרבנן א"כ מאי ראיה מייתי מהא דב"ת נדחה מפני כבודם. אמנם לענ"ד אין ראיה דיש בזה מלקות, דנוכל לומר כמו שבארנו לעיל בדברי הרמב"ם וכדכתב החינוך דבכל השחתה וקלקול איכא ללאו דאורייתא אבל לא למלקות, והא דאיתא בר"א הקורע על מתו וכו' לוקה הרי התוס' עצמם גורסים שם, "עובר" משום ב"ת, וגם אפילו לגירסא דלוקה, היינו מכת מרדות, אלא נראה דאפי' אי סברי התוס' דבכל גוונא דהשחתה וקלקול איכא לאיסור דאורייתא, היינו לאו דב"ת, אבל אין לוקין עליו. (ובזה נתיישב מה שהק' בתורת חיים לע"ז (י"א) על ש"י רש"י דפ"ק דחולין, דב"ת דוקא באילנות דאורייתא, אבל בשאר מילי רק מדרבנן כמו שכתב הרמב"ם בפ"ח דמלכים עיי"ש, דהא לדברינו א"ש דאיכא לאו דאורייתא גם בשאר מילי ול"ק מידי על רש"י ואפי' מאי דפשט"ל בש"י הרמב"ם דשאר מילי רק מדרבנן כבר כתבנו בזה לעיל דהרמב"ם גופיה ס"ל דגם בשאר מילי איכא לאיסור תורה ורק דאין לוקין עליו מדאורייתא אלא מכת

מרדות מדרבנן). סו"ד יש לחלק בין אילנות לשאר מילי דבאילנות איכא למלקות דאורייתא משא"כ שאר מילי איכא רק מכת מרדות מדרבנן ויש דעות דס"ל דאיכא בזה גם לאו דאורייתא כנ"ל.

ג

והא דסכנתא בקציצת האילן, חזינן לה בגמרא פ' החובל (צ"א:): א"ר חנינא לא שכיב שיבחה ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה, הרי דיש מקור בתלמודין לסכנה זו, וכן הובא הא דר' חנינא בפ' לא יחפור (כ"ו.) ושם גרס שכחת עיי"ש. והרמב"ם השמיט הא דסכנתא, וכן החינוך לא הזכירה בתוך דבריו. ונראה שהביאו רק מה שנוגע בזה להלכה דאחרי דאיכא לאיסורא ואיכא לסכנתא סגי לן להביא לאיסורא (ועיין בחי' ח"ס שעמד בזה וכן בעינים למשפט בפ' לא יחפור), אמנם הטור והשו"ע השמיטו לדין זה גם בענין אזהרה מסכנות (ביו"ד סי' קט"ז) וכתבה הט"ז שם, וז"ל עוד אחר מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות דאיתא פ' הגוזל (צ"א:): אמר רב האי דיקלא וכו' ותמהתי שבטור לא הביא דין זה בשום מקום מן קציצת האילן הנ"ל רק בסמ"ג סימן רכ"ט הביאו עיי"ש. ובודאי דהט"ז ס"ל דיש בזה איסור דאורייתא מדינא אלא דס"ל דיש בזה גם סכנתא ולא כמו שתמה עליו היעב"ץ (בסי' ע"ו) וכן בגליון הרש"א עיי"ש דהרי לאו של תורה הוא ולוקין עליו, דאה"נ דפשט"ל להט"ז דיש בזה דין תורה אלא דהשו"ע אם לא הביאו לדינא הרי היה צריך להזכירו מכלל דיני סכנה ואהא קמתמה הט"ז (ועיין בחי' ש"ס כ"ג) והנה מצאנו לר"י החסיד (אות נ"ג) שכללה להא דקציצת האילנות בצוואות שכתב שם, אילן העושה פירות אין לקצוץ אותו. וכבר תמהו רבים בדבריו דמאי קמ"ל בזה והלא מוסכם הוא בפוסקים דאילן העושה פירות יש בו לאו דאורייתא, ואפ"ל דכוונתו אפי' במקום שיש להקל בו מדינא כגון דלא טעין קבא או שצריך למקומו או מאפיל על ביתו כנדר"ד והיינו דס"ל דיש ליזהר מקציצת אילן בכ"ג. (ויובא עוד להלן בזה). אמנם בגמ' שהביא הא דיש בזה סכנתא נראה דהכוונה דיש בזה גם סכנתא וספיקה לחומרא, והיינו שהביאה הגמ' אחרי הא דרב דיש בזה איסורא והוי כיהודה ועוד לקרא, דאיסורו של רב יש בו גם סכנתא, וכ"ז דלא כמו שכתב בשו"ת מקור ברוך בס"ח שתמה על הט"ז ורצה לומר שאין כלל לסכנה ובשו"ת ח"ש הנ"ל דחה דבריו והסיק כדברינו דאיכא גם לסכנתא וגם לאיסורא עיי"ש.

ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ו) שנתקשה במעשה דאר"ח לא שכיב שכחת וכו' שהובא בפ' החובל ובפ' לא יחפור, דאמאי קץ לתאינתא אחרי דודאי ת"ח הוה וח"ו לומר שעבר על לאו דאורייתא, וכן משמע נמי דקאמר לא שכיב אלא משום דקץ וכו' מוכח דודאי חסיד גדול היה שלא נמצא בו שום עון וכו' ותירץ דודאי הי"ל ריוח בקציצתו שהיה מעולה בדמיו, או צריך למקומו היה דמותר לקוצצו

יכו' אך מ"מ אינה משנת חסידים אע"פ שכך מותר מן הדין ראוי להחמיר על
 עצמו וכו' א"ג לכו"ע נמי איכא סכנתא אע"ג דשרי מדינא כה"ג דלית ביה משום
 איסור דהשחתה ודקאמר רבינא אם היה מעולה בדמים מותר משום ל"ת קאמר,
 ואפ"ה אית ביה משום סכנתא עיי"ש שהאריך בזה, והיוצא מדבריו, דאמרינן בזה
 חדא מתרתי, או דאדם גדול צריך להחמיר על עצמו בכל גוונא אפי' אם מעולה
 בדמים, או דגמ' דינא קאמר אבל לכו"ע איכא לסכנתא, ודבריו קשים להולמם
 דהא בגמ' קאמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למקצייה ואהא הביא הא דר"ח דשכיב
 שיכחת וכו' ומשמע דקאי ארב ואם כדבריו היה לו להביא את זה אחרי דברי
 רבינא שאמר ואם היה מעולה בדמים מותר ואז הוה שמעי' מזה כדבריו דהן דאדם
 גדול צריך להחמיר ע"ע, והן הא דמדינא התיר רבינא ולא איירי בחשש סכנתא,
 ועוד הדברים נראים זרים בסברא, דאם איכא בזה לסכנתא מאי קאמר עלה בגמרא
 דמותר, וגם היכא דמעולה בדמים מותר אליבא דכו"ע ולא חזינן מי שאסר משום
 סכנתא (אם לא הא דר"י החסיד כנ"ל) וגם לפי דבריו תגדל התימה על הרמב"ם
 דהשמיט הא דסכנתא והתיר להדיא, דלדברינו הנ"ל דאיכא לאיסורא ואיכא לסכנתא
 א"ש דהשמיטו הראשונים הא דסכנתא אחרי שהביאו להא דאיסורא, אבל לדעתו
 דסכנתא איכא בכ"ג א"כ הו"ל לאסור מסכנתא דחמירא מאיסורא. ובמה שכתב שם
 משו"ה לא רצה רבר"ח לקוץ בעצמו ואף ר"י לא אשכחן דקצייה, אשכחנא לראשונים
 היפך מדבריו דהמאירי כתב בסוגיין להלכה שחייב לקוץ אחרי שלא הרחיק כדינו
 והוא בעצמו צריך לקוץ עיי"ש. (ועיין בחי' הרמב"ן ובשטמ"ק) ועיין עוד בח"ש
 מה שדחה בדבריו, ואחר שכן הרי תתפרש הא דשכחת דאקיל אנפשיה וקצצו בכה"ג
 דסוגיין דנטעו שלא בהרחקה והיינו דקמיייתי ליה ראייה מזה דאפי' בכה"ג שכיב
 שיכחת ועכ"ז ר"י ס"ל דדינא הוא שצריך לקוץ ואין לתלות מיתתו בזה דאולי
 ד"א היה לו שגרם למיתתו (ויש עוד לפרש באו"א ואכמ"ל) והיה לו ליעב"ץ
 לפרש עכ"פ דברי הט"ז לפי דבריו דאית ליה לסכנתא גם במקום דליתא לאיסורא,
 אשר על כן נר' לענ"ד דהיכא דמעולה בדמים שאין זה נכנס בגדר דהשחתה כלל
 ליכא להא דסכנתא אבל היכא דאינו מעולה בדמים שיש השחתה בדמיו אלא שאינו
 עושהו למטרת השחתה בזה יש לומר דאיכא לחשש סכנתא, ואחרי דחזינא להחיד"א
 בח"ש וגם להיעב"ץ דס"ל דיש בזה סכנתא (אם כי החיד"א נקט את זה רק לרווחא
 דמילתא ניכר מדבריו דיש מקום לחשוש לסכנה היכא שאין צורך גדול בזה)
 נר' דבמקום שיש לספק בו מצד הדין אי מקרי צורך גדול, יש להחמיר בזה מצד
 סכנתא חוץ מהיתר דמעולה בדמיו כנ"ל, וראיתי לערוך השלחן (יו"ד סי' קט"ז
 סק"ג, שהביא ג"כ הא דחז"ל אמרו שיש גם סכנה בזה, ולכן יש מי שמחמיר אף בצריך
 למקומו אמנם מדינא אם צריך למקומו מותר וכן אם מאפיל על חלונו, הרי דס"ל
 דמעיקר הדין יש להתיר גם היכא שאינו מעולה בדמיו כהיתר דגמ' אלא אפי' בצריך

למקומו וכו' ורק דמשום סכנתא יש להחמיר וע"כ מדלא הזכיר הא דמעולה בדמיו פשיט"ל דאפי' משום סכנתא אין להחמיר בזה, והגם דבצריך למקומו הוי כמעולה בדמיו נראה דאין זה מעולה בדמיו מצד עצמו דבזה אין בו עצמו השחתה, אלא מצד מקומו דרק ע"י מקומו הוי כלית ביה השחתה (ועיין להלן בזה) נמצא במסקנת הדברים דגם מהגמ' גופה יש לחשוש לסכנתא וכנ"ל ועיין באה"ט (יו"ד קט"ז סק"ח) שהביא גמ' להא דסכנתא וכן בקצור שו"ע בהל' שמירת הגוף, סי' ק"ץ ס"ג כתב וכן המקלקל שאר כל דבר שהיה ראוי שיהנו בו בנ"א עובר בל"ת שנא' לא תשחית את עצה, (ואינני יודע היכן מצא לחייב כל דבר בל"ת ואולי למד כדברינו הנ"ל בשי' הרמב"ם וכדכתב המנחת חינוך ופלא על בעל מסגרת השלחן שלא העיר בזה) ועיין ביש"ש בפ' החובל שהביא גמ' להא דסכנתא, וכ"ז כדברינו הנ"ל דאיכא איסורא בקציצת אילנות וגם לסכנתא.

ד

והשתא אתינן לברורי תנאי ההיתר דקציצת אילן, והנה דינא דגמ' המפורש בה הוא מאי דחוינן בהחובל (צ"א:) אמר רבינא ואם היה מעולה בדמים מותר וכן הוא בברייתא שם וכן היא שנויה בספרי שופטים, ופירושה כדכתב רש"י בהחובל, ואם היה מעולה בדמים, דמיו יקרים לבנין יותר משבח פירותיו, וכן שם (צ"ב.) שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל טעים ביה טעמא דחמרא, א"ל מאי האי א"ל ביני גופני קיימי, אמר מכחשי בחמרא כולי האי, למחר אייתי ליה מקורייהו עיי"ש. יוצא מכאן דהיכא דהאילן מכחיש לקרקע ומזיק לאילנות מותר, וא"כ הרי מפורש בגמ' ב' תנאי היתר א- מעולה בדמים, ב- מכחיש ומזיק וגדרם אחד הוא, דקציצת אילן משום בל תשחית הוא, דדרך השחתה אסרה תורה, והשחתה היינו אם מקלקלו או מפסידו שאין לו בקציצתו שום ריוח בדמים אבל היכא שמעולה בדמיו מצד עצמו או מצד שמזיק לאילנות אחרים דיש בזה ריוח לקוצצו אין בקציצתו מעשה השחתה ואין איסור בקציצה זו, [אם כי לגבי סכנתא יש מקום לומר דאינה תלויה בהשחתה, אלא בקציצה וראיה לדבר דלא מצאנו לסכנתא אלא בקציצת אילן ולא בכל מידי דאית ביה איסור דבל תשחית כגון המקרע בגדיו וכדו' ועפ"ז החמרנו לעיל היכא דעכ"פ קציצתו הוי השחתה מצד עצמו אלא דיש בה רוחים מצד אחר ועיין] אמנם נראה דוקא אם הוא מזיק הרבה לאילנות אחרים כלשון הגמ' מכחשי בחמרא כולי האי, ועיין תוס' פ' לא יחפור (כ"ו.) ד"ה אנא, שכתבו דדוקא אם היו מפסידים הרבה את הגפנים עיי"ש. וגדר זה דדרך השחתה אסרה תורה מבואר ברמב"ם בפ"ו מהל' מלכים הל"ח, דהדגיש שם, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים,, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה" — הרי מבוארים בדבריו ב' התנאים שהוזכרו בסוגיין כמוש"ב.

אלא דיש לכאורה לדון בדבריו דבהל' ט' כתב כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפי' אינו צריך לו, וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקוץ אותו, ולכאורה היה לו לכלול דינים אלו לעיל בה"ח שהתיר אילן שמזיק בשדה אחרים, או שדמיו יקרים, מפני שאין זו דרך השחתה, ואשר נראה לומר בזה דלעיל איירי הרמב"ם בהיתר קציצה, "לצורך" כגון שמעולה בדמיו שצריך אותו לדמיו או מפני שמזיק לאילנות אחרים, וכאן הוסיף בזה דיש להתיר גם, "שלא לצורך" והיינו היכא דהאילן פגום מצד עצמו כגון אילן סרק או אילן שהזקין שאינו ראוי לטרוח בו, דבזה נמי לא הוי דרך השחתה היות ולא ראוי לטרוח עליו, ועיין בחינוך שהביא ג"כ לדין זה דהרמב"ם, וגם כתבו בנפרד ולא כללו עם הא דמעולה בדמים ומזיק לאילנות אחרים עיי"ש, והמקור לדברי הרמב"ם בהא דאילן שהזקין כתבו נו"כ מבריתא דספרי שכך מפרש לה הרמב"ם רק עץ אשר תדע וכו' אילן שידעת שהיה עץ מאכל מתחלה ועתה הזקין ואינו עושה אלא דבר מועט, ודלא כפרש"י והרמב"ן עה"ת (עיין בכ"מ ולח"מ שם, ולכא"ו היה אפ"ל דהרמב"ם סמך אדרב דאמר דיקלא דלא טעין קבא וכו' והיינו שהדגיש הרמב"ם ואינו עושה אלא דבר מועט וכו' ונר' דדחקו את זה מדלא הביא הרמב"ם דין דקדימה דאילני סרק למאכל נאסר באילני מאכל בכ"ג), עכ"פ לגדו"ד מתיר הרמב"ם לדינא לקוץ אילנות הן לצורך דמיו וכדו' דאפי' דהעץ בעצמו חשיב עץ מאכל הרי אין בקציצתו השחתה, והן היכא דלא כדאי לטרוח עליו שהאילן בעצמו אין בקציצתו השחתה כלל וז"ב.

והנה אפשר להוכיח לכא"ו, מרש"י בסוגיין שאין אופן היתר בקציצת אילן אלא מפני חשש דסכ"נ, דאיתמר שם בגמ', תני רבב"ח קמיה דרב שורי הרגת, נטיעותי קצצת וכו' א"ל לא תתרגם מתניתך בשור העומד להריגה, ובאילן העומד לקציצה, ופרש"י עומד לקציצה, אשירה או כל עץ הנוטה לרה"ר ומתיירא שמא יפול על אדם וימות עכ"ל. משמע דדוקא בכה"ג הוא דקוצצין אילן, אמנם יש לדחות דהגמרא איירי שם בדבר שיש חיוב לעשותו והיינו לישנא דעומד לקציצה, וכל אלו שהתרנו בהם אינן נקראים אילנות העומדות לקציצה אלא דמותר לקוצצן. והנה הרא"ש הוסיף כאן בסוגיין הלכה מחודשת, והוא דבאילן הצריך למקומו מותר לקוצצו עיי"ש. וכבר הלכו בזה נמושות לברר את דבריו, ולכאורה נראה בזה דאילן הצריך למקומו נכלל בגדר דאילן המעולה בדמיו, אלא דאילן המעולה בדמיו היינו שמצד עצמו שוה יותר לקורות ובוה ודאי דאין דרך השחתה בכך. והרא"ש מוסיף בזה דה"ה אם מעולה בדמיו ע"י שבונה במקומו אפי' שאינו מעולה בדמיו מצד עצמו מותר, וגדרו נמי משום שאין בזה השחתה, ועיין בשטמ"ק שם שהאריך בדין זה דקציצת אילן, והביא משם גאון ז"ל לפרש ברייתא דספרי וכי מאחר שסופנו לרבות וכו' דאם יש לו לבנות מצור יקדים אילן סרק לקצוץ קודם

שקוצץ איזן מאכל, יכול אפילו אילן סרק מעולה בדמים יהא מקדימו לאילן מאכל ת"ל רק, למעטו, שפעמים שאתה קוצץ של מאכל, ומניח אתה לשל סרק, דהיינו מעולה בדמים עיי"ש, וכן הסיק הר"ח ז"ל ש"מ מותר להניח אילן סרק אם הוא מעולה בדמים ולכרות בבנין המצור אילן מאכל ע"כ, הרי יוצא ברור דהיכא דמעולה בדמיו ליתא לאיסור דבל תשחית כלל ולא מקרי משחית אילן מאכל כלל ולכן מעדיפים לקוצצו על אילן סרק שמעולה בדמים, אשר על כן יש לומר דמודים הם גם לדינו של הרא"ש דה"ה בצריך לבנות במקומו דהוי כמעולה בדמיו כנ"ל, אמנם אם מותר גם לצורך אחר שאין בו עלוי דמים וכגון היכא שמאפיל על ביתו וכדו' לא שמעינן מדברי הראשונים, ומסתמיות ל' הרמב"ם והחינוך נראה לכא' דבעינן סיבה ממונית כגון מעולה בדמיו או מזיק לאילנות אחרים או לא כדאי לטרוח עליו, אבל לצורך דבר אחר לא הותר, וגם ל' המאירי בזה איננו מבואר, דכתב במסקנת הסוגיא, מעתה כל,, שיש הפסד" בעמידת האילן, אעפ"י שהוא של מאכל מותר לקוצצו, כגון אם היה עומד בין הגפנים ומכחיש וכו' הואיל והגפנים יקרים יותר מהם קוצצו וכן אם היה מזיק וכו' וכן כל,, כיוצא בזה,, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה ע"כ, הנה כאן סתם וכתב וכן כל כיוצא בזה וכו' ויש מקום לדייק בדבריו דדוקא דרך השחתה אבל לצורך לא הוי דרך השחתה ויש להקל בזה, אבל מהדוגמא שהביא משמע דדוקא כה"ג דמעולה בדמיו, וע"ז קאי וכן כל כיוצא בזה, וא"כ דרך השחתה לפ"ז היינו שאין לו שום ריוח בקציצתו. אמנם יש לדייק מלשון החינוך שכתב,, אבל ודאי מותר לקוץ אותם אם ימצא בדבר תועלת" ומשמע כל תועלת שהיא יש להקל בה ואם כי גם שם הביא לדוגמאות דדמים יקרים וכדו', מ"מ נראה מריהטת לשונו דכל דבר שיש בו תועלת, פקע ממנו שם השחתה ויש להקל בזה. וכן אפ"ל גמי דעת הרמב"ם (והמאירי) שכו' דדרך השחתה אסרה תורה וכשיש בזה צערא דגופא בהשארותו נראה דאין בזה דרך השחתה ומקרי דבר שיש בו תועלת, ואם כי מדברי הראשונים אין ראיה מפורשת להקל בזה הנה מצאתי להאחרונים שהקילו בזה והתירו לצורך בפשיטות, דכן ראיתי לבעל ערוך השלחן שכתב (בסימן קט"ז סי"ג) אמנם מדינא אם צריך למקומו מותר וכן אם מאפיל על חלונו אלא שכתב דלהרחיב לטיול בעלמא אין לקצוץ. ונראה דמקור דבריו לקוחים מהרב חוות יאיר (סי' קצ"ה) שכתב בשיטת הרא"ש דדוקא ברוצה לבנות שם, או לתקן במקומו דבר נצרך משא"כ להרחיב חצרו ולצורך טיול ותוספת אור וריוח בעלמא עיי"ש, הרי רק לדבר שאינו נצרך כ"כ אבל להאפלה בודאי שמתיר והיינו שהדגיש כאן בלשונו,, ותוספת אור,, והרב שב"י (סימן קט"ז) ס"ל באילן עב וגדול ומאפיל מאוד שיכול למחות בבעל האילן לקוץ אותו עיי"ש, הרי דיש להתיר קציצה באילן שמאפיל עליו, ואם מאפיל הרבה, יכול למחות אפי' בבעל האילן לקוץ אותו. וכן בתורה תמימה פ' שופטים כתב, ואמנם בין

אילנות בין שארי דברים מותר להשחית היכי דיש צורך הגוף אשר בלא זה ירע או יזיק באיזה ערך לגוף כמו שמבואר וכו' דאמוראים היו שורפים כסאות מעולות וכו' דאעפ"י דיש בזה משום בל תשחית אבל בל תשחית דגופא עדיף, וטעם הדבר פשוט, דאחרי דעיקר איסור השחתה הוא מפני שיש בו צורך האדם, וא"כ היכי שבהשחתה יש צורך להאדם הוי השחתתו קיומו, הרי לדבריו נראה דמתיר בכל צורך שיש לאדם בו ונראה אפי' בצורך קטן דהאילן ניתן להנאת האדם ולכן אסור לקלקלו אבל לצורכו מותר, אמנם ראייתו מהא דפ' מפנין דהיו שורפים כסאות לחמם גופם ביום ההזקה איננה ראייה כלל דשם הוי לצורך גדול וגופו נהנה מגופו של העץ אבל מנ"ל להתיר בכל צורך, ובפרט דאיתא לסכנתא בקציצת אילנות מאכל כנ"ל (ואין ראייה מכסאות דסכנתא רק באילנות), עכ"פ חזינן ליה דמיקל לצורך האדם ובודאי דמתיר בהאפלה, ועיין במסגרת השלחן על קצור שו"ע סי' צ' שהתיר בהאפלה (אמנם מה שציין שם לרמב"ם לא ידענא מהיכן דייקה).

אמנם כ"ז לצורך האדם, בדברי הרשות. אמנם יש לדון לצורך מצוה אי מקרי צורך גדול ומותר לקצוץ אילן, והנה בשאלת יעב"ץ נשאל בקציצת גפן לצורך בהכנס"ס, וכתב שם וכבר אמרו אם היה מעולה בדמים מותר או אם מזיק לאילנות אחרים החשובים ממנו וכו' הרי בפירוש שאיסור זה הותר מכללו אפילו להדיוט כל שאינו דרך השחתה, וכ"כ גמי הרא"ש בהדיא דה"ה בצריך למקומו מותר וק"ו מעתה לגבוה ולדבר מצוה עיי"ש. הרי דנקיט לק"ו מהדיוט, דבדבר מצוה יש סברא להקל טפי. אמנם מכל מה שכתב שם יש לדייק דדוקא באותם התנאים שהותר להדיוט דבזה אמרינן וכ"ש לגבוה ולדבר מצוה, אבל היכא שאינו מעלה אותו בדמים למצוה, אלא הוא צריך אותו לצורך מצוה אין ראייה להתיר, ויתכן דהיעב"ץ לא נגע בזה משום שלא נשאל ע"ז אלא בצריך למקומו איירינן התם. וא"כ לדבר מצוה היכא שאינו מעלה אותו בדמים וכדו' אלא כל הצורך שבו זה המצוה גופה יש לספק בזה, ולכאור' יש לשאול עוד דהר"ז מצוה הבב"ע ומה שייך לומר ק"ו לגבוה, ובשלמא בנדון דשאלת יעב"ץ יש לומר בזה דלא הוי עבירה כלל דהרי להדיוט עצמו מותר דלא מקרי השחתה כנ"ל, וא"כ הגבוה נהנה בהיתר, אבל היכא שאין בזה שום צורך המתירה להדיוט אלא צורך דמצוה הוי כמצוה הבב"ע, ונראה דגם בזה יש להתיר דהרי מצוה צורך הדיוט היא ג"כ, ואין לך צורך גדול מזה והיינו דלא גרע צורך דמצוה מצורך דרשות ועפ"ז יוצא דאפי' שאינו מעולה בדמיו היות ויש בזה צורך מצוה אין לך עלוי גדול מזה, ובזה א"ש הא דכתב הפני"פ בפר' שופטים שיהיה מותר לכרות עץ מאכל לצורך מצות סוכה אלא דל"ד לדינא דעשה דוחה ל"ת כדכתב שם (דהר"ז לא בעדניה), אלא כנ"ל דלצורך מצוה לא גרע מעלוי דמים. וכן גר' פשוט מצד הסברא דאין בזה השחתה ואדרבה עלויי עלייה לאילנו במצוה שעשה בו, אמנם לפ"ז יוצא

דה"ה אם היה יכול להשיג עצים ממקו"א דמותר לקצוץ אילנו אחרי דאין בזה השחתה ועלויי עלייה כנ"ל, אלא דיש לדחות דזה הוי „שלא לצורך” דהרי את המצוה יכול לקיים גם בלעדיו, וא"ש לפי מה שכתבנו לעיל דלצורך מצוה הוי לצורך האדם דמותר, והיינו דוקא אם יש צורך לאדם בקציצת אילן זה למצוה הא לא"ה יש להחמיר בזה שלא לקוצצו דהוי כשלא לצורך. ויש להסתייע מהא דאיתא בשמו"ר (פ' ל"ה) למה עצי שיטים למד הקב"ה ד"א לדורות שאם יבקש האדם לבנות ביתו מאילן עושה פירות אומרים לו ומה ממ"ה שהכל שלו כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות אתם עאכו"כ עיי"ש. ועיין בשו"ת בני ציון (להגאון בעל ערוך לגר) סי' ח' שכתב להדיא דלצורך מצוה אין כאן בית מיחוש, ובשאלת משה (סימן כ"ו) נשאל על נתיצת תגור וכירים והביא ראיה מכמה פוסקים דלדבר מצוה מותר עיי"ש (ועיין להגאון בעל ד"ת ח"ב יו"ד סי' נ"ז, ובעקרי הד"ט או"ח סי' ח' אות מ' וביו"ד סימן י"ד אות ב' ובשו"ת בית יעקב ח"א יו"ד סימן קמ"ב, ובשו"ת דובב משרים סימן פ' אות ג', ובשו"ת ח"ש סימן כ"ג) ונר' דלצורך מצוה אין לחשוש לסכנתא דזכות המצוה תגין מסכנה ושומר מצוה וגו' ודלא כדברי עקרי הד"ט הנ"ל.

ה

ואם יש הבדל בין אילן לאילן, באילני מאכל גופייהו, — (דהא באילני סרק פסק הרמב"ם דמותר לכתחילה, וכן נראה פשוט מלשון הגמ' ודברי הראשונים אולם במצור הנה כבר הזכרנו לעיל ש'י' הגאון והר"ח דבאילן סרק דמעולה יותר מאילן מאכל קוצצים לאילן מאכל ואיכא כמה ראשונים דקיימי בשיטתייהו) — הנה מפורש בגמ' (ב"ק צ"א: וב"ב כ"ו.) אמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למקצציה, (וכן היא גי' הפוסקים ועיין בשטמ"ק דהחובל) אמנם כ"ז בתמרים אבל בזיתים איתמר שם בגמ' (ומקורה פ"ד דשביעית מ"י) כמה יהא בזית ולא יקצצו רובע וכ"פ הרמב"ם פ"ו ממלכים ה"ט, וכמה יהא הזית עושה ולא יקוצנו, רובע הקב זיתים, ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקוצנו, אמנם לא גילה דעתו בשיעורם של שאר האילנות, ומריהטא דסוגיא דקאמר בה שאני זיתים דחשיבי גר' לכאור' דכל אילנות מאכל נכללים בדקלים, אמנם אפשר לומר בדעת הרמב"ם דשאר אילנות רמזם במה שכתב שם, וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט „שאינו ראוי לטרוח בו” מותר לקוץ אותו, ולפ"ז יש לומר דכל אילן לפי כדאיות טרחתו דכל היכא שטרחתו מרובה מפירותיו מותר לקצוץ אותו דהוי כאילן סרק, ובזה יובן הא דפ' החובל (צ"ב.) בהא דשמואל דאייתי ליה אריסיה תמרי וכו' אמר מכחשי בחמרא כולי האי למחר אייתי לי מקורייהו, דלפ"ז יוצא דגופני עדיפי מדקלי ולכן נדחים מפניהם, ולפ"ז נראה דיש בהם שיעור אחר (ועיין תוס' שם ד"ה למחר, ובפ' לא יחפור כ"ו. ד"ה אנא), וש"ר להרא"ש פ' החובל סי' ט"ו שכתב

וכן לכל אילן לפי חשיבותו וגפן דטעין כל דהו אסור לקוצו, הרי דס"ל כנ"ל בדברינו דכל אילן לפי חשיבותו וגפן עדיף מכולהו, וכן ראיתי למהרש"ל ביש"ש (פ' החובל סי' ס"ב) שכתב להא דהרא"ש וכל אילן לפי חשיבותו וגפן דטעין כל שהוא אסור לקוצו, וכתב בזה דהרמב"ם לא הזכיר גפן בספרו, אבל דברי הרא"ש מילתא דמסתברא הוא דהא גפנים אינם חשובים לבניין כלל עיי"ש, ומילתא דתמיהה הוא לענ"ד דהרי דיקלא דלא טעין קבא מותר לקוצו אפי' שלא לצורך דהוי כאילן סרק ודוקא אילן מאכל שעושה פירות כדיקלא דטעין קבא ויותר וכויתים דטעני רובע הקב וכדו' הוא שאסרנו משום בל תשחית והתרנו אם מעולה בדמים אבל אם האילן מצד עצמו פגום כאילן סרק או אילן דטעין מעט פירות מותר לקוצו גם שלא לצורך וכן מבואר בדברי הרמב"ם והחינוך וכמוש"ג, ובדאי נר' דטעמו של הרא"ש דגפנים עדיפי מכל האילנות ועיי"ש בהמשך דבריו, והרמב"ם לא הוצרך לכל זה כנ"ל דאדרבה הגדיר דבריו במה שכתב, „שאינו ראוי לטרוח בו“ ובוה נכללו כל סוגי האילנות לשיעוריהם ודו"ק. ועפ"ז יוצא דכל אילן דלא טעין פירות דשוו שיעור טרחיהו מותר לקוצו ואין בו משום ב"ת. ועיין תוס' ברכות (ל"ו:) ד"ה אין דס"ל דבלא טעין קבא ליתא לאיסור דב"ת, ובאילן שהזקין שהתיר הרמב"ם והחינוך במפורש, לפי מה שכתב בזה הכ"מ והלח"מ נר' דזאת היא דעת הרמב"ם לפי פירושו בברייתא דספרי ואין כך היא דעת רש"י והרמב"ן (וכבר הערנו בזה לעיל) ועיין מה שכתב הלח"מ שם להקשות על הרמב"ם מל' הסוגיא דרבינו כל דבר וכתב דיש לדחוק וכו' ואולי לא היה בגירסתו כל דבר אלא מאחר שסופנו לרבות אילן מאכל וכו' עיי"ש. ובאמת כן הוא ל' הספרי לפנינו (פר' שופטים) ועיין במלבי"ם שכתב ליישב מה שהקשו חכמי לב ע"ד הרמב"ם שכל הספיקות מותרים מן התורה והלא בכתוב מבואר בהיפך שרק עץ שתדע בבירור שאינו עץ מאכל תשחית הא ספק אסור מן התורה, כי הכתוב מדבר בעץ מאכל שחזקתו חזקת איסור רק שאתה רוצה להוציאו מחזקתו עיי"ש שעתה אינו נושא פרי כשיעור והיכא דאתחזק איסורא לכ"ע ספק אסור מן התורה עיי"ש. והנה לפי דבריו יוצא שאין מציאות שיפול בה ספק הבחנה בין עץ סרק לעץ מאכל דכ"א יודע להבחין ורק בהכי א"ש דבריו, דאחרי דבריר לן שהוא עץ מאכל מוחזק באיסור קציצה עד שיתברר לנו שאינו נושא פרי ואמנם יתחדש לפ"ז דעכ"פ אם יש ספק אזלינן לקולא, והנה לפי מאי דכתב הכ"מ והלח"מ דהרמב"ם מפרש רק עץ אשר תדע, שידעתו שהיה עץ מאכל מתחילה ועתה הזקין ואינו עושה אלא דבר מועט, לק"מ מה שהקשו החכמי לב על הרמב"ם, דאשר תדע קאי להתיר אילן מאכל ידוע שעתה הזקין דאחרי שידוע לנו לפני כן שהיה אילן מאכל הרי הוא בחזקת איסור ועתה רוצים להתירו עיי"ש שהזקין דלהרמב"ם אילן מאכל אסור לקוצו בכ"ג אלא אם הזקין ודלא כרש"י דמתיר אילן מאכל היכא שאין אילני סרק, (ולפי הנ"ל

דאיכא סכנתא בזה הרי יוצא דאפי' בספיקא יש להחמיר), ועיין בח"ש בסימן כ"ב מה שדן על חרוב ושקמה אי הויין אילני סרק. והנה יוצא מכל הנ"ל דכל אילן לפי חשיבותו המקבילה לטרחתו נדון אי הוי אילן מאכל או אילן סרק, אבל נר' דאם הוי אילן סרק מותר לקוצצו אפי' שלא לצורך וגם סכנתא ליכא בזה.

ו

והשתא יש לדון היכא דאינו עוקר את האילן משרשו אלא קוצץ ענפיו אי הוי כעקירה, או דנימא זיל לאידך גיסא דלא הוי כעקירה ואין להחמיר בו כלל אפי' שלא לצורך, וראיתי למשנה למלך שכתב בזה בפ"ז מהל' איסורי מזבח ה"ג, שכתב ודע שהרב בעל באר שבע כתב, ומיהו תימה למאן דלית ליה ישוב א"י ממילא איירי משנתנו דקתני אבל באלו היו רגילין במורביות של תאנה, היינו אפי' בתאנה דעבדא פירי ואמאי לא יהיה אסור משום לא תשחית את עצה וכו' ושמא י"ל דלצורך מצוה גדולה כי הכא מותר ע"כ. ולא הבנתי קושיא זו דמאי דאסור משום לא תשחית אינו אלא לקצץ האילן עצמו משרשו אבל לקצץ ענפים וחירות לא ידעתי היכא רמיזא איסור זה והכא לא היו כורתים כי אם הענפים ברם שרשוהי בארעא שבוקו עכ"ל. הרי יוצא מדברי המשנל"מ דכל האיסור דלא תשחית את עצה דוקא אם עוקר את האילן משרשו אבל לקצץ ענפים מותר. ולכא' מילתא דתמיהה היא דאיך אפשר להשחית את הענפים והרי תפול"ל מדין בל תשחית שיש בזה מכת מרדות דלא גרע ממשבר כלים וקורע בגדים דיש בזה בל תשחית עכ"פ מדבריהם, וכדפסק הרמב"ם בפ"ו ממלכים ה"י, וגם יש להצדיק דינו של הבאר שבע על פי מה שכתבנו לעיל משם החינוך דאיכא לאו דאורייתא על כל השחתה אפי' שלא בקציצת אילן אלא שאין בזה מלקות דאורייתא. וכן הוכחנו מדברי הרמב"ם כמוש"ג, וא"כ דברי הב"ש נכונים בבירור עפ"י דברי הראשונים, ואולי המשנל"מ לא ס"ל דאיכא לאיסור דאורייתא בהשחתה דאינה בקציצת אילן, וס"ל דאין בזה אלא ב"ת מדבריהם והא דקאמר לא ידעתי היכא רמיזא איסור זה, כוונתו היכן רמוז בתורה. אבל בודאי שיש בזה איסור מדבריהם ואינו עובר על לאו דלא תכרות כדכתב הב"ש. וראיתי בח"ש (סימן כ"ב) שכתב ע"ד המשל"מ הנ"ל ובודאי דאם קוצץ ענף בחנם בלי שום צורך כלל איכא לתא דאיסורא וכוונת הרב פשוטה דאין בזה משום איסור לא תשחית את עצה דאסור לקוץ כדי לשרוף וכיוצא כי הענפים מותר לקוץ ויהיבת ליקידת אשא. ויוצא מדבריו דאיסור דרבנן בודאי שיש גם בקציצת ענפיו אלא דאם הוא צריך להם לשורפם אין בזה איסור משא"כ לעקור אילן משרשו, וא"כ אפי' לצורך תבשילו יש להתיר לפי דעת הח"ש. ואמנם לפענ"ד אין שום הוכחה לדין זה מדברי המשל"מ ואדרבה מריהטת לשונו משמע דמתיר בכ"ג וס"ל דאין רמוז לאיסור זה אלא דיקשה עליו טובא מדברי הגמ' והרמב"ם דאפילו בקורע בגדיו וכדו' איכא לאיסור דבל תשחית ולוקה

עכ"פ מכת מרדות מדבריהם. ונראה בזה דאולי מה שקוצץ ענפי אילן הוי פסידא דהדר, משא"כ בקורע בגדיו וכו' דנפסד הבגד לגמרי מזה, והיינו הקורע על מתו יותר מדאי דקלקל את הבגד אבל כאן לא התקלקל האילן וזה יחזור ויגדל, וכהא דחזינן שם בגמ' (צ"א:) שהביא מדברי ר"א ראי' דכ"ש גופו דאינו רשאי לחבול בו ודחה דדלמא בגדים שאני דפסידא דלא הדר הוא וכו' עיי"ש. ועוד נראה דאין בזה דרך השחתה וקלקול כשקוצץ ענפים משא"כ כשקורע בגד ושובר כלים דדרך השחתה אסרה תורה כנ"ל. ובשו"ת בית יעקב סי' ק"מ הביא דלתוס' מותר לקצוץ את הענפים, וכתב דמשו"ה חנן (סו"פ לא יחפור) אילן הנוטה לר"ה קוצץ לפי שאינו קוצץ אלא מקצת מן הענפים וכו' אלא דלדעתו הרא"ש אוסר גם במקצת אילן, ושם דגמל ורוכבו כתב בו טעמא משום דצריך למקומו, ובה דבריו תמוהין דהא דאילן הנוטה לרה"ר הוי לצורך רבים וקציצת מקצת אילן לצורך רבים מותר בכל גוונא (וגם נר' דזה מהלכות מדינה ותקנות העיר), וכל דבריו במחלוקת דהתוס' והרא"ש אינם מוכרחים כלל (ועיין בח"ש שם שחלק עליו בזה). ועפ"ז נראה דאפי' לצורך כל שהוא יש להקל בקציצת ענפי האילן, אשר על כן היכא שצריך לעקרו משרשו לצורך האפלה וכדו' יש להתיר באופן שיטעוהו במקום אחר, ויש לקחתו עם גוש עפר שלא תפסק חיותיה בעקירתו ובה אין לחשוש גם להא דסכנתא, (ועיין בשאילת יעב"ץ ובחיים שאל) וכן מקובל להקפיד בקציצת אילן פירות אם לא באופן זה שממשיכים את קיומו בנטיעתו במקו"א.

ז

ובהא דעושה שלוחו לעכו"ם שיקצוץ את האילן, ראיתי ליעב"ץ שם שכתב דע"י גוי אין חשש כלל דפועל אדעתא דנפשיה עבד, ועל סמך דבריו סיים בחיים שאל (סימן כ"ג) גם במקום המותר שיעשנו ע"י גוי עיי"ש. והנה נראה בהגדרת דין זה, דשליחות עכו"ם, דיש לחלק בין איסורא — לסכנתא, דנראה דהאיסור אינו במעשה הקציצה אלא בזה שקלקל והשחית לאילן העושה פירות אשר על כן נראה דגם ע"י שלוחו יש לאסור בזה ואפילו בשלוחו עכו"ם אחרי שהוא גרם עכ"פ לאיסורא, אמנם לגבי סכנתא נראה דזה תלוי במעשה הקציצה ואם הוא לא קץ בעצמו אין בזה חשש לסכנה, ונראה לי להביא ראי' מהא דפרק לא יחפור (כ"ו). בהא דרבא בר רב חנן דא"ל רב יוסף זיל קוץ וע"ז אמר לו אנא לא קייצנא והביא הא דא"ר חנינא לא שכיב שכחת ברי וכו' וא"ל מר אי ניחא ליה ליקוץ, ולכאורה יקשה דהרי אם מחובתו לקוץ, אם יקוץ אותו רב יוסף הוי כקוצץ בשליחותו ובפרט שהוא הגורם לקציצתו אחרי שלא הרחיק כדינו, ואם אין זה מחובתו איך הוא מרשה לרב יוסף לקוצצו, אמנם בזה הי' נר' לדחות דפליגי תרומיהו בדינא אם חייב לקוצצו או לא והיינו דא"ל מר אי ניחא ליה וכו' דהיינו שיקצצנו על דעת עצמו אבל איהו לדעתיה אין לקוצצו. אלא דלפ"ז אחרי דרב

יוסף יש לו רשות לקוצצו כדא"ל מר אי נחא ליה וכו' א"כ שיקצוץ אותו רבר"ח בשליחותו דרב יוסף, אבל אי נימא דיש חשש סכנה במעשה הקציצה א"ש הא דא"ל מר אי נחא ליה לקוץ והיינו נמי דהביא הא דא"ר חנינא לא שכיב וכו' להוכיח לו בזה דגם שלוחו לא יוכל להיות, דהיינו אפי' דלדעת רב יוסף מותר לקוצצו אינו יכול לקוצצו בשליחותו מחשש סכנה והא דהביא לו הא דרב נמי דאמר כל דיקלא דטעין קבא אסור למקצציה, היינו משום דבל"ז ליתא גם לסכנתא כנ"ל דאילן סרק הוא ומותר למקצציה, והיינו דהביא לו הא דרב וסמך לה הא דר"ח וא"ל מר אי נחא ליה וכו' ועפ"ז יוצא דלגבי דינא הו"מ להיות שלוחו דאדעתיה דשלוחו עביד דס"ל דמותר לקוצצו אם כי לדידיה יש לאסור בזה והוי כמילתא דספיקא, אלא שמצד סכנתא לא רצה להכנס לספק סכנתא, ולא רצה לקוצצו הוא בעצמו, (ויש מקום לדון בזה דאפ"ל דאחרי דלדעתו אין לקוצצו לא רצה להיות שליח למקצציה דהוי כמסייע לעבור איסור דקציצה, ועיין במאירי שיש לו פשט אחר בסוגיין ואכ"מ.) סו"ד נראה דהיכא דאסור לקוצצו מדינא אין לקוצצו אפי' ע"י עכו"ם אלא היכא דמדינא מותר ורק מפני חשש סכנתא יש לקוצצו ע"י עכו"ם, והמחמיר גם לעוקרו עם גוש עפר בכדי חיותיה ונוטעו במקו"א תע"ב.

והשתא אתינן לגדון דידן ונראה דהיות ואילן זה מאפיל על ביתו וגורם לו צער יש להקל מדינא לקוצצו, ואם בקציצת ענפיו רווח ליה אין לעקרו כולו, ורק אם ברצונו לנוטעו במקו"א יש להתיר בזה. ועדיף לקוצצו ע"י עכו"ם לצאת מספק חשש סכנתא, ואם אילן זה מעולה בדמיו יש להתיר גם לכתחילה.

מסקנת הדברים:

א- קציצת אילן מאכל הוי לאו דאורייתא ולוקין עליו ודעת רוב הראשונים גם שלא בשעת המצור, ואפי' השחתה וקלקול דשאר דברים לפי דעת החינוך יש בזה לאו דאורייתא דבל תשחית אלא שלא לוקין עליו היות ואינו מפורש בכתוב וכן נראה בדעת הרמב"ם כמוש"נ. ועכ"פ לכו"ע כל השחתה וקלקול לא נפקא מידי איסור דדבריהם ולוקין ע"ז מכת מרדות.

ב- במעשה קציצה דאילנות יש בזה גם משום סכנתא, אמנם נראה דהיכא דמעולה בדמים או מזיק לאילנות אחרים יש להקל בזה יותר ממאפיל על ביתו וכדו' אפילו לקוצצו לגמרי, ונהגו לקחתו עם גוש עפר בכדי חיותיה ולחזור ולנוטעו במק"א ובוה יש להתיר בכ"ג שיש לו צורך בזה.

ג- לצורך מצוה יש להקל גם משום סכנתא ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ולכן מותר לקחת כ"ג בכדי לצורך סכר הסוכה וגם לעקרו היכא דאין לו עצים

אחרים לקיים בהם מצות סוכה, ולצורך גדול כגון שמאפיל על ביתו וחוסם אוירו בפניו יש להקל אפי' שאינו מעולה בדמיו והוי כצריך למקומו שהתיר בה הרא"ש.
 ד- באילן סרק או באילן שהזקין (לדעת הרמב"ם) שאינו טוען הרבה פירות שכדאי לטרוח עליו מותר לקוצצו, ויש להקל בזה לכו"ע היכא שיש לו צורך בעקירתו, אבל באילן דלא טעין קבא הוי כאילן סרק ומותר לקוצצו, ולדעת הרא"ש כל אילן לפי חשיבותו וגפן חשוב יותר מכולן ואפי' בטעין כל דהו אסור.
 ה- קציצת ענפים יש בהם עכ"פ סרך דבל תשחית, ולצורך יש להקל בזה יותר מקציצת אילן, ואפילו היכא שאין בזה צורך גדול, וגם אינו מעולה בדמיו.
 ו- קציצת עכו"ם אין להקל בה היכא דאסור מדינא ורק במקום דיש חשש סכנתא יש לעקרו ע"י עכו"ם דבזה ליכא לסכנתא כלל דאינה תלויה אלא בקוצץ עצמו.